

Elnarə AKİMOVA

“Babamın Azərbaycan cəmiyyəti üçün bu qədər əhəmiyyətli şəxsiyyət olduğunu bilmirdim”

Cəlil Məmmədquluzadə nəslinin davamçıları ilə söhbət

Ötən həftə Azərbaycan mediasını, ədəbiyyat həyatını bir xəbər zəbt etdi. Bunu yola salmaqda olduğumuz ilin hadisələrindən biri adlandırmaq bəzən çətin, böyük ədəb, marifətçi ideoloq Cəlil Məmmədquluzadənin nəticələri Martin Cavanşiri və Pşemislav Cavanşiri Azərbaycana gəldilər. Müxtəlif tədbirlərdə oldular, görüşlər keçirildi onlarla. Fəxri xiyabanda ümummilli lider Heydər Əliyevin və babalarının qəbrini ziyarət etdilər, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda, Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində oldular, Cəlil Məmmədquluzadənin ev-muzeyinin təmirindən sonra ilk dəfə açılışı onların açılışı ilə reallaşdı. AMEA-nın prezidenti, akademik Ramiz Mehdiyev tərəfindən hörmətlə qarşılandılar. Hər yerdə sevgi və səmimiyyətlə yığılmış bir münasibət oldu qonaqlara qarşı.

Şəxsən mənə çox həssas və kövrək hissələr aşladı: Cəlil Məmmədquluzadənin yeni təmirdən çıxmış ev-muzeyinin açılış lentini onun varislərinin, özizlərinin öli ilə kəsmək. Bunu ancaq xəyal etmək olardı. Həm Cəlil Məmmədquluzadənin varisləri, həm də möhtəşəm görüşün reallaşmasında böyük xidməti olan cəlisünas alim, akademik İsa Həbibbəyliyə bu işdə böyük təşəkkür düşür.

İsa müəllimin Cəlisünas kimi fəaliyyətindən həmişə yazmışam. Hələ namizədlik dissertasiyamı yazanda, məlum mətnlərlə tanışlıq prosesində 90-cı illərdə ədəbiyyatımızda hakim olmuş nihilist dalğa zamanı Cəlil Məmmədquluzadəyə qarşı vurulan cəbhəyə birmənalı olaraq mövqe sərgiləməsinə görmüş, bu barədə 2000-ci illərin əvvəllərində çap olunmuş "Azərbaycan ədəbi tənqidi müstəqillik illərində" monoqrafiyada geniş bəhs etmişəm. Üstündən illər keçsə də, İsa Həbibbəylinin mövqeyi daim sabitliyi ilə seçildi, Cəlilə münasibətin meyarına çevrildi. Ard-arda böyük işlər görüldü bu yöndə. Cəlil Məmmədquluzadənin kitabları çap olundu, əsərləri yeni düşüncə kontekstindən araşdırıldı, tərcümə olunub müxtəlif dillərə çevrildi, başqa ölkələrdə təqdimatları baş tutdu. Amma İsa müəllimin ən böyük işlərindən biri həm də bu illərdə Cəlil Məmmədquluzadənin varislərinin tapılması yönündə aramsız axtarışları oldu. Bildiyim qədərincə, o zaman hələ İran İslam Respublikasına gediş-gəlişin çətin olduğu, prosesin rəsmiləşmədiyi bir dövrdə Mirzə Cəlil Məmmədquluzadənin nəvə-nəticələri ilə görüşmək üçün zəruri olan bu səfərin təşkili Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri, ulu öndər Heydər Əliyevin qayğısı ilə həyata keçirilmişdir.

Bu axtarışlarla bağlı İsa müəllimin "Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri" kitabının "Cəlil Məmmədquluzadənin nəsil şəcərəsi" adlı bölümündə müfəssəl məlumat alırıq. Ədəbiyyatşünas Abid Tahirlinin bu ilin oktyabrında "Ədəbiyyat qəzeti"ndə çap olunan "Mirzə Cəlil nəslinin davamçılarının sorğusunda" məqaləsində də müəllif bu məqamı geniş şəkildə tədqiqinin predmetinə çevirmişdir. Aydın olmuşdur ki, İsa Həbibbəyli 30 il əvvəl, 1989-cu ildən başlayaraq müxtəlif zaman kəsirlərində "Odlar yurdu" və "Səhər" qəzetlərində çap etdirdiyi "Ənvəri kim tanıyır", "Burdan

Təbriz görünür", "Mirzə Cəlil ocağının istisi..." adlı elmi-publisistik yazılarında, "Haradasınız, Mirzə Cəlilin nəvə, nəticələri" rubrikası ilə "Məmmədquluzadə nəslə mühacirətdə" adlı irihəcmli məqaləsində axtarışları genişləndirmiş, bu yolda mücadilədən usanmamışdır. Tehranda nəşr olunan "Varlıq", Varşavada çıxan "Vanda" jurnalında da bu yöndə məqalələr və fotolar dərc etdirmişdir. İlk dəfə 1992-ci ildə Tehran şəhərində Cəlil Məmmədquluzadənin 1941-ci ildə ölkədən gedən oğlu Ənvər Məmmədquluzadənin övladları Məhdət Cavanşiri, İren Cavanşiri və onun həyat yoldaşı Əmir Hüseyn Süleymani ilə görüşüb onlarla əlaqələr yaratması, 1998-ci ildə isə Parisdə Ənvər Məmmədquluzadənin Azərbaycan Tibb Universitetinin məzunu Məhdət Dadıpurla nikahından olan qızı Mehri xanım Səqqətçiyə ilə də görüşərək onunla əlaqə qurması yaxın illərin tarixləridir. İndi də Cəlil Məmmədquluzadənin 150 illik yubileyi ilə əlaqədar ədibin Polşada yaşayan nəticəsi Martin Cavanşiri və onun oğlu Pşemislav Cavanşirinin 2019-cu il noyabrın 17-dən 19-dək Azərbaycanda olması faktı.

40 il Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığının öyrənilməsinə, 30 il də onun davamçılarının axtarılıb tapılmasına həsr olunmuş ömür. Elə Cəlil Məmmədquluzadənin nəticələri ilə müxtəlif məkanlarda görüşlər zamanı İsa müəllim həm ədibin yaradıcılığı, həm də bu axtarışların hər biri haqqında ayrıca bəhs etdi. Onu da öyrəndik ki, İsa müəllim 2009-cu ildə Cəlil Məmmədquluzadənin anadan olmasının 140 illiyi qeyd edilərkən Martin Cavanşiri və hazırda İrlandiyada yaşayan qardaşı Ramin Cavanşirini Azərbaycana dəvət etmək üçün ölkəmizin Polşadakı səfiri Vilayət Quliyev və müraciət edibmiş. Azərbaycan Respublikasının Polşadakı səfiri Vilayət Quliyev Martin Cavanşiri ilə əlaqə qurub və onlarla danışıqlar aparıb, zəruri olan digər prosedurları həyata keçirib, lakin səfər baş tutmayıb. Məhdət Cavanşiri 2013-cü ildə Tehran şəhərində vəfat etdikdən sonra onun övladları ilə əlaqə zəifləyib.

Hansı çətinliklər, hansı həyəcanlar bahasına gerçəkləşən bu görüşlərin hər biri ayrıca tarixdir, xatirədir. Amma ən əsası, bitib-tükənməz sevginin, irsi qorumağın və ona sonadək sahib çıxmağın adıdır.

Ötən ayın sonlarında gerçəkləşən görüş də həmin axtarış əzmi və irsə sevginin nümunəsi idi. Görüş fürsətini qaçırmamaq istəmədim. Cəlil Məmmədquluzadənin nəticələri sonuncu gün doğma ocağımızda - Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda olarkən Martin Cavanşiriyə bəzi suallar ünvanlayıb təəssüratlarını bölüşməyi xahiş etdim.



- Martin bəy, Azərbaycan adı sizin üçün hansı anlam daşıyır?

- Azərbaycan adına gəldikdə, adın mənası barədə internetdə tapıla biləcək məlumatlara istinad etməyi artıq hesab edirəm. Hər bir insan üçün ölkəsinin adı qürur və cəmiyyətinin nümayəndəsi olmaq hissi ilə bağlıdır. Bu adla əlaqələrim o qədər də böyük deyil, amma bu ölkəyə səfərim Azərbaycana münasibotimi dəyişdi. İndi bu adı eşidəndə özümə yaxın olduğunu hiss edirəm.

- Bu ilin əvvəlində verdiyiniz müsahibədə Bakıya gəlməyi çox arzuladığınızı bildirmişdiniz. Nəhayət, Bakıdasınız. Hansı hissləri keçirirsiniz?

- Bəli, bu ilin aprelinde verdiyim ilk müsahibəmdə Bakıya baş çəkmək istədiyimi bildirdim. Amma rəsmi səfər haqqında deyil, şəxsi ziyarət haqqında düşünürdüm. İndi isə Azərbaycanın paytaxtına gəlmək imkanını əldə etdim. Dəvət olunduğum üçün hədsiz dərəcədə qürur hissi keçirirəm. Bu səfər zamanı təəssüratlarım haqqında ətrafımda olan hər kəsə danışacam. Arzu edirəm belə səfərlər çox olsun. Təəssüratların hamısı müsbətdir. Avropanın nöqtəyi-nəzərindən başqa

bir millətin mədəniyyəti və adətləri ilə tanış olmaq çox vaxt maraqlı, bəzən isə heyranlıqverici olur. Avropanın gündəlik həyatında rast gəlinməyən Azərbaycan qonaqpərvərliyi məni valeh etdi. Cəlil Məmmədquluzadənin 150 illik yubileyinin ölkəsində yüksək səviyyədə keçirilməsi mənə böyük qürur hissi doğurdu. Azərbaycan dövlətinə minnətdaram ki, özünün böyük yazıçısına bu qədər yüksək qiymət verir. Fəxr edirəm ki, Cəlil Məmmədquluzadə kimi görkəmli bir yazıçının nəslinin davamçısıyam.

- Babanız Cəlil Məmmədquluzadənin əsərləri ilə nə zamandan tanış olmağa başladınız?

- Uşaq ikən Cəlil Məmmədquluzadənin fars dilinə tərcümə olunmuş bəzi əsərləri ilə tanış olmuşdum. Lakin onları çox da başa düşürdüm. İndi mənim fars dilim daha da zəifdir və hesab edirəm ki, hal-hazırda da Mirzə Cəlilin hekayələrindəki gizli mənaları başa düşə bilməzdim. Əgər gələcəkdə əsərləri polyak dilində nəşr olunarsa, onları mütləq dərinləndirəcəm.

- Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan ədəbiyyatında milli ideologiyanın, milli



ədəbi dilin qurucularından, mücahidlərindən biridir. Böyük ədib və publisistdir. Onun bu istedadı nəsil şəcərəsində kimlərə ötürülüb?

- Təəssüflər olsun ki, bizim ailəmizdə yazıçıqla məşğul olan yoxdur. Cəlil Məmmədquluzadənin çatdığı zirvəyə də şübhə edirəm kimə çata bilsin.

- **Martin bəy, biləndə ki, sizi axtarırlar babanızla bağlı, hansı yaşantılarınız oldu?**

- Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində iyirmi yaşında bir gənc olduğum zaman, atam Mithət Cavanşiridən eşitmişdim ki, onunla Azərbaycanca bir nəfər əlaqə saxlayıb, görüşüb müsahibə almaq istəyirdi. Bu, İsa Həbibbəyli idi. Atam hisslərini nümayiş etdirməsə də, həmişə onunla fəxr edirdi. Buna sübut İsa Həbibbəyli tərəfindən 90-cı illərdə atama göndərilmiş, atam tərəfindən laminasiya olunmuş və anama verilmiş qəzetdir. Bu qəzet indiyədək ailəmizdədir. Təəssüflər olsun ki, Azərbaycan dilini bilmədiyim üçün onu oxuya bilmirdim. Atamın vəfatından 6 il sonra bu ilin aprel ayında bizimlə Azərbaycan jurnalisti Hafiz Əhmədov əlaqə saxladı və müsahibə verməyimizi xahiş etdi. Müsahibəm "Hafiz times" saytında yayımlandı. Bir neçə ay sonra isə, bu ilin sentyabr ayında Varşavada təşkil olunan konfransda iştirak etmək üçün Azərbaycan diasporasından dəvət aldım. Bu görüşdə iştirak etdiyim zaman Azərbaycan cəmiyyəti üçün nə qədər vacib olduğumu başa düşməyə başladım. Ancaq bunun uzun illər davam edən axtarışın nəticəsi olduğunu bilmirdim. Məhz İsa Həbibbəylinin göndərdiyi dəvətdən sonra başa düşdüm ki, nə qədər qeyri-adi bir hadisə baş verib - bizi tapıblar.

- **Cəlil Məmmədquluzadənin irsindən sizdə nə var, nəyi qoruyursunuz?**

- 1984-cü ildə Polşaya köçəndən sonra, ulu babamın bir neçə kitabı Tehrandə qaldı. Ondan başqa, təəssüflər olsun ki, bizdə onun irsindən heç nə yoxdur. Hal-hazırda babam Ənvər Cavanşirin vizit kartından başqa məndə heç nə yoxdur. Xahiş edirəm məni başa düşsünüz, axı mən ulu babamın vəfatından 40 il sonra anadan olmuşam.

- **Yaşadığınız ölkədə babanızın kimliyi ilə bağlı hansısa təbliğatınız, tədbiriniz olubmu?**

- İndiyə qədər yaxın ətrafımda onu təbliğ etməmişəm, çünki dəfələrlə dediyim kimi, onun Azərbaycan yazıçısı olduğunu bilirdim, amma onun Azərbaycan cəmiyyəti üçün nə qədər əhəmiyyətli şəxsiyyət olduğunu bilmirdim. İndi isə ulu babamın Qafqaz xalqları üçün (çünki eşitdiyimə əsasən, tək Azərbaycan xalqı deyil, başqa xalqlar üçün də) gördüyü işlər barədə ətrafımda hər kəsə qürurla danışırım.

- **Üç gündür tədbirlərdəsiniz. Hansı təəsüratlar yaranıb sizdə?**

- Azərbaycan paytaxtına üç günlük səfərim saysız-hesabsız görüşlər və müsahibələrlə dolu oldu. Onların hamısı Azərbaycan cəmiyyəti üçün gələcəyimizin və görüşlərdə iştirak etməyimizin əhəmiyyətini göstərirdi. Mən qürur hissi duyuram ki, ulu babamın xidmətləri bizim yada düşməyimizə və onun doğma ölkəsinə baş çəkməyimizə imkan verdi. Başa düşdüm ki, taleyin hökmü ilə cəmiyyətinizdən uzun illər təcrid olduğum üçün çox şey itirmişəm. Ümid edirəm, gələcəkdə bu dəyişəcək.

* * *

Martin düz deyir. Doğulduqları yer, böyükləri məkan, adətləri tamam fərqli olan bir realıqda birdən-birə böyük Cəlil sevgisindən bəhs etmək qeyri-səmimi olardı. Bunun günahı artıq nə onlardadır, nə də bizdə. Günah doğmaları öz vətəninə perik salan, hərəsini bir səmtə üz tutmağa vadar edən Sovet rejimindədir. Görünür, biz rejimin fəsadlarını, acı və fəci yaşantılarını hələ çox içimizdən keçirməli olacağıq.

Amma bir gerçək daha var. Göy üzünün qübbəsi birdir axı. Və o qübbənin altında, mən-cə, böyük Mirzə Cəlilin ruhu da rahatdır, onun doğmaları da. Çünki bu ruhu, bu doğmaları birləşdirən və lazımı məqamda bir çatı altında görüşdürən Azərbaycan dövləti və onun Cəlil Məmmədquluzadə irsinə ehtiramı əbədidir.